

šestinsirideset let od priključitve Istre, Reke, Zadra in jadranskih otokov k Hrvaški, so prebrani referati nosili tudi nekaj teh poudarkov. Beograjecan Petar Kačavenda je govoril o sedemdesetletni zgodovini KPJ. Ne le zaradi kratko odmerjenega časa, tudi sicer je njegov prispevek izzvenel šablonsko in kongresno; srbsko zgodovinopisje še ni prešlo samozadovoljstva, ko pišejo zgodovino zmagovalci. Eduard Čalić iz Salzburga (sicer Istran) je govoril o vzrokih druge svetovne vojne in ocenjeval dosežke nemškega zgodovinopisja. Tema dvema, rekli bi splošnima referatoma so sledile istrsko-liburnijske teme. Tako je Petar Strčić, ki je gotovo eden glavnih pobudnikov in organizatorjev memoriala, govoril o osnovnih tokovih družbenega razvoja Istre v 19. in 20. stoletju. O razmerah v slovenski Istri sta govorila oba slovenska predstavnika. Fischerjeva je na podlagi demografskih podatkov raziskovala prebivalstvo v industriji in obrti slovenske Istre (1869—1910), geograf Titl pa je razčlenil gospodarstvo Koprščine v drugi polovici 19. stoletja. Med ostalimi predavatelji je bil zlasti opazen delež zgodovinarjev iz vrst italijanske manjšine v Jugoslaviji. Govorili so o socialističnem gibanju v Istri (O. Paoletich, M. Budicin) in o krščanskem socializmu v Istri (B. Flego). Zanimivo tematiko so odpirali referati Enerika Depiere o poštnem prometu, Vesne Girardi Jukić o odnosu do kulturne dediščine v Istri v 19. in začetku 20. stoletja, Galiana Labinjana o srednjem šolstvu v Istri do konca 19. stoletja in drugih z lokalnejšimi problemi. Ko je mogoče zbrati vtise o nekaterih prebranih referatih, se je le težko iznebiti občutka, da so mnogi raziskovalci istrske zgodovine še vedno vključeni v hrvaško nacionalno osvajanje ozemelj Istre, kot da je potreba hrvaštvo Istre znova in znova potrjevati. Istrska nacionalna problematika je v resnici precej zapletena v prvi vrsti zaradi neopredeljenih etničnih meja, ki bi jasneje opredeljevale slovenska in romanska ozemlja.

Dvajseti *Pazinski memorijal* je seveda izpolnil pričakovanja razmeroma številne publike, ki je zasedanje aktivno spremljala. Zdi se pa, da se način obravnavanja problemov istrske zgodovine 19. in 20. stoletja izčrpuje, in da bi moral ravno ob jubileju koncepcijo sedanjemu času ustrezno menjati. Preveč je partijskih in podobnih jubilejev, ki krojijo vsebino posameznih vsakoletnih srečanj. Nobenega dvoma pa kljub izrečenim pomislekom ne more biti, da je *Pazinski memorijal* opravil izredno pomembno nalogo. Slovenski zgodovinarji morajo biti zadovoljni, da je njihov delež pri tej najpomembnejši periodični manifestaciji hrvaških zgodovinarjev opazen in zelo koristen.

Branko Marušič

MEDNARODNI SIMPOZIJ DELAVSKO GIBANJE NA PODEŽELJU

Steyr, 4.—7. oktobra 1989

V slikovitem Steyru, v njegovem zelo zanimivem Museum Industrielle Arbeitswelt, kjer je že dve leti impresivna in odlično pripravljena razstava, je bil v začetku oktobra mednarodni simpozij z naslovom Delavsko gibanje na podeželju. Poudarek je bil sicer na času do konca prve svetovne vojne, toda nekaj referatov je seglo tudi v čas med vojnami in celo v čas po drugi svetovni vojni. Simpozij sta organizirala Ludwig Boltzmannov inštitut za zgodovino delavskega gibanja iz Linza in pa Rennerjev inštitut z Dunaja. Okolje je bilo za potek simpozija kar pravnšnje, zborovali smo takorekoč sredi razstave, tako da so nas provizorične stene le slabo ščitile pred obiskovalci razstave, pa tudi akustika je bila sila slaba. To pa je tudi edina pripomba na sicer odlično organizacijo posvetovanja. Referenti so prišli iz osmih držav (obeh Nemčij, CSSR, Poljske, Madžarske, Švice, Jugoslavije in Avstrije), najavljeni so bili tudi referenti iz Italije, ki pa niso prišli.

Ideja o temi »delavsko gibanje na podeželju« se je organizatorjem porodila ob spoznanju, da je proučevanje delavskega gibanja v Avstriji do nedavna pretežno obravnavalo delavsko gibanje v velikih in večjih mestih, podeželje pa je bilo zapostavljeno. Zato so bila proučevanja specifičnosti vsakdanjega življenja na podeželju, političnega organiziranja ali prepletanja z drugimi političnimi gibanji popolnoma v ozadju. To dejstvo vsekakor velja za Avstrijo, obe Nemčiji, v glavnem za CSSR, Poljsko in Madžarsko, ne pa za slovensko historiografijo, ker je bilo pri nas celotno delavsko gibanje pač na podeželju, saj je bil veliko mesto le Trst, kjer pa je bil položaj povsem specifičen. Zato je delavsko gibanje na podeželju pri nas bolje proučeno od marsikakšne druge dežele nekdanje habsburške monarhije, čeprav je v isti sapi treba povedati, da se zlasti v ZRN in Avstriji zelo velikopotezno lotevajo novih raziskav, ki so tudi metodološko zelo celostne in obravnavajo delavsko gibanje ne samo v političnem in gospodarskem, ampak tudi etnološkem, kulturnem in duhovnem oziru. Bibliografija tovrstnih samostojnih publikacij je že velika in že težko obvladljiva, da posameznih razprav ali člankov niti ne omenjam.

Hartmut Zwahr iz Leipziga je v sintetičnem pregledu zajel širjenje delavskega gibanja na podeželje v času od 1848 do 1900 na ozemlju vse nekdane Nemčije, kjer je bilo delavsko gibanje od 1875 do 1900 takorekoč brez odziva na podeželju. Ko se je polagoma vendarle začelo širiti tja, pa je bilo od mest odločilno odvisno. Pri tem je prihajalo delavstvo pod vpliv tudi nesocialističnega, zlasti konfesionalnega delavskega gibanja, po nastanku NSDAP pa tudi nacističnega. Nasprotje med mestom in podeželjem je s številom strankinih organizacij statistično dokazljivo in izrazite prevlade mesta ni moglo spremeniti niti socialnodemokratsko niti komunistično gibanje, ampak šele socialnoekonomska preobrazba podeželja, kar pa se je v odločilni meri zgodilo šele po letu 1945. *Helmut Konrad* iz Gradca, ki je tudi pisec odmevne monografije o delavskem gibanju v Zgornji Avstriji, je pripravil referat o trendih v zgodovino-pisju delavskega gibanja v Avstriji, ki se je začelo usmerjati v celovito obravnavanje sredi sedemdesetih let. Opozoril je na tri skupne fenomene, ki se dajo izluščiti v mnogih deželah Avstrije: tako imenovani pivski kravali (številna socialna nezadovoljstva so izbruhnili v gostilnah kot značilnih refugijah in shajališčih delavstva), podobne oblike religioznih sporov in pa posebnosti v nacionalnih konfliktih. *Gert Zang* iz Konstanze je letos izdal in uredil dve knjigi z naslovom *Arbeiterprovinz, Alltag, Politik und Kultur zwischen Kirchturn und Schornstein*, obravnavo mesta Singen v letih 1895 do 1933. Od sodelavcev te knjige je bil v Steyru tudi *Detlef Stender*, *Lorinserjeva* in *Maierjeva* pa sta bili le napovedani. *Zang* je imel zelo zanimiv referat o metodoloških vprašanjih; navedel je seznam stratumov, iz katerih se je v različnih konstelacijah delavsko gibanje na podeželju konstituiralo. To so bili priseljenci; vozači, ki se vsak dan vozijo z delovnega mesta v rojstni kraj; delavci v velikih tovarnah na podeželju; delavci v manjših obratih, ki pa so monopolni; delavci, ki delajo doma; podeželski delavci pri državnih podjetjih (pošta, železnica, pristanišče); delavci v hitro razvijajočem se obratu; delavci v obratu surovin (rudnik, kamnolom) in delavci v modernem preskrbovalnem obratu (elektrarna).

Po teh bolj metodološko obarvanih referatih so sledili referati tujcev, če gledamo z avstrijske strani. Najprej je *Katalin Soos* iz Szegeda prikazala posebnosti delavskega razreda v komitatu Csongrad, ki je bil izrazito agrarno področje, zato je bilo delavsko gibanje zapoznelo in prva organizacija je tod šele iz leta 1898. Višek delovne sile je odhajal s trebuhom za kruhom in se z delavskim gibanjem seznanjal drugje, torej precej podobno kot tudi marsikje pri nas. Podoben je bil položaj v zahodnoogrskem prostoru na današnjem Gradiščanskem in v okolici Soprona. Referent *Anton Fenes* iz Eisenstadta je bil deležen precejšnje kritike, ker je prav za Sopron ohranjen pramaterial ljudskih štetij, tako kot za Ljubljano, vendar pa ga nihče ne raziskuje in ga tudi on ni pritegnil. *Lajos Gecsényi* z Dunaja je poslal referat o delavskem gibanju v komitatu Győr v letih 1890—1918; ker avtorja ni bilo, seveda tudi diskusije ni bilo. Podobno kot *Soosova* je tudi on prikazal rast industrializacije in delavskega gibanja na tem področju. Poslušanja vreden je bil *Karl Bahm* iz Tübingena, sicer Američan, ki je govoril o nacionalnih razmerah v delavskem gibanju severovzhodne Češke na področju Litoměřic, Teplic in Ústí nad Labem. Ugotovil je, da je bilo tod delavsko prebivalstvo mnogo bolj nacionalno mešano kot pa to kaže dosedanja literatura, da v tem okolišu ni prišlo do narodno demokratičnega gibanja med delavci (kot se je zgodilo v srednji Češki) in da so bila delavska društva narodno indifereentna, bolj anacionalna kot pa internacionalna. To se je spremenilo šele okrog leta 1908 in šele tedaj je prišlo do ločenih nemških in čeških delavskih organizacij. Manj zanimiva, zato pa dovolj informativna referata sta imela *Ludmila Frankova* (Pelhřimov) in *Bohumir Janoušek* (Češke Budejovice). Prva je govorila o pogojih za nastanek in organizacijo delavskega gibanja v južni Češki, drugi pa o gospodarskih in družbenih osnovah za nastanek delavskega gibanja, tudi v južni Češki. Oba sta obravnavala samo marksistične delavske organizacije, meščanski pa sploh ne, čeprav je v diskusiji Janoušek povedal, da socialni demokrati in komunisti na tem področju še med vojnama niso imeli posebnih uspehov. Delavsko gibanje v Krakovu v letih 1905 do 1914 s posebnim ozirom na delovanje Ignacyja Daszynskega je podal *Josef Buszko* iz Krakova, *Andrzej Pilch* iz Krakova je prikazal začetke strokovnih in političnih delavskih organizacij na šlezijsko-galicijski in šlezijsko-moravski meji, medtem ko je *Ana Żarnowska* govorila o socialnem statusu in političnem obnašanju delavstva v rudniku soli Wieliczka, referatu, ki je bil zanimivejši od prvih dveh, ker je prikazoval življenje delavstva v vsej celoti, ne le politične komponente.

Tretji dan dopoldne je bil predviden kot nekakšen ženski dan, saj je bilo na dnevnem redu šest referentk, ki naj bi govorile predvsem o delavkah, vendar sta nazadnje nastopili le dve: *Ingrid Bauer* iz Salzburga je govorila o tobakaricah v Halleinu, *Jasna Fischer* iz Ljubljane pa o ljubljanskih tobakaricah. Prva je za svojo raziskavo letos dobila nagrado Viktorja Adlerja, svojo knjigo pa je napisala s podarkom na času med vojnama in še kasneje, tako da do pravega dialoga in primerjave med njo in Fischerjevo ni moglo priti, kajti v Ljubljani je bil na voljo obilen statistični material za čas pred prvo svetovno vojno, v Halleinu pa za ta čas skoraj

nič. Zares škoda, da se ta primerjava ne da napraviti. Referat Fischerjeve je bil sprejet z velikim zanimanjem in diskusijo. Prav škoda je tudi, da ni prišla Andrea Lauritsch, ki naj bi govorila o celovških tobakaricah. Delno sta se našega delavskega gibanja dotikala tudi *Karin Schmidlechner* in *Eduard Staudinger* iz Gradca. Prva je govorila o štajerskem delavstvu med 1875 in 1890, vendar skoraj brez upoštevanja Spodnje Štajerske, drugi pa o praznovanjih prvega maja na Štajerskem, kjer je za Spodnjo Štajersko povzemal moje raziskave. Nadvse koristno bi bilo, če bi Schmidlechnerjeva svojo raziskavo raztegnila še na našo Štajersko, saj prav družbeni in socialni aspekt v moji raziskavi delavskega gibanja na Spodnjem Štajerskem najbolj manjka. Ostali referenti so obravnavali posamezne aspekte dogajanja, časovno in krajevno omejeno. Tako je *Josef Stockinger* iz Linza prikazal delavski vsakdan v obratu Letten, ki je bil del Werndlove tovarne pušk iz Steyra, *Hubert Auer* iz Innsbrucka prehod Wattensa od kmečke občine v delavsko vas, *Detlef Stender* iz Konstanza delavstvo v Singenu, *Andreas Resch* iz Scharnsteina štrajk v tamkajšnji tovarni srpov leta 1908, *Severin Hainisch* z Dunaja papirne delavce v Lenzingu, *Luis Specher* iz St. Gallena tekstilce ob nemško-švicarskem Renu, *Reinhard Mittersteiner* z Dunaja pa italijanske delavce v Vorarlbergu v letih 1870 do 1914, med katerimi so bili tudi Slovenci iz Trsta in okolice, npr. Franc Milost, ki je bil tam nekaj časa predsednik delavskega društva. *Gerald Sprengnagel* iz Salzburga računalniško proučuje migracije in socialno mobilnost. Prikazal je nekaj zanimivih vzorcev. Nazadnje naj še omenim, da sem imel referat o stališčih JSDS do agrarnega vprašanja in podeželja sploh, medtem ko sem v diskusiji moral poseči tudi v organizacije krščanskih socialcev in liberalcev.

Tridnevni simpozij je dal ali vsaj nakazal odgovore na številna vprašanja o zgodovini delavskega gibanja na ozemlju vse Cislajtanije. Diskusija je bila številna in dolgotrajna in zbornik referatov, ki bo predvidoma izšel leta 1990, bo gotovo zanimivo branje. Simpozij je tudi pokazal, da se vsaj v ZRN in Avstriji zelo seriozno in velikopotezno lotevajo zgodovine delavskega vsakdana, pri čemer za drage računalniške raziskave denar ni poseben problem.

Franc Rozman

ZGODOVINSKI SIMPOZIJ »MINORITSKI SAMOSTAN NA PTUJU«

Simpozij je trajal 12. in 13. oktobra 1989. Ob dokaj številni udeležbi zgodovinarjev, umetnostnih zgodovinarjev in drugih se je odvijal v prenovljenem refektoriju Minoritskega samostana na Ptuj. Prisotne je najprej pozdravil provincial slovenskih minoritov p. Tarzicij Kolenko, sicer domačin. Posebej je poudaril pomen Zbornika, tiskanega dokumenta, ki je izšel ob jubileju, pomembnem ne le za ptujsko, temveč tudi za slovensko zgodovino. Pozdravu se je pridružil Janez Vrečer, podpredsednik SO Ptuj, ki je prisotnim na kratko orisal našo občino. Rafko Valentič, dekan Teološke fakultete v Ljubljani je po pozdravu dodal, da imamo Slovenci kaj pokazati svetu z Zbornikom. Pozdravil je tudi glavni urednik Zbornika Jože Mlinarič iz Pokrajinskega arhiva v Mariboru. Na kratko je orisal štiriletno pot, ki jo je prehodil Zbornik, preden je zagledal luč sveta. Zahvalil se je tudi souredniku p. Marjanu Vogrinu, gvarljanu tukajšnjega samostana za vsestransko sodelovanje.

Po izročitvi avtorskih izvodov Zbornika prisotnim avtorjem je stekel delovni del simpozija, na katerem smo žal pogrešali kolege zgodovinarje in arhivske delavce iz širšega slovenskega prostora. Za delovnega predsednika smo potrdili Franceta M. Dolinarja iz Arhiva SRS, p. Marjana Vogrina in dr. Jožeta Mlinariča za člana. Prvi referent je bil *Metod Benedik*, profesor cerkvene zgodovine na Teološki fakulteti v Ljubljani. Podal je duhovno skico sv. Frančiška iz Assisija, njegovih naslednikov manjših bratov, današnjih minoritov. *P. Gennaro Bove*, profesor na Teološki fakulteti sv. Bonaventure v Rimu je na zelo sugestivni način podal zgodovinsko podobo manjših bratov na Štajerskem in Koroškem. *Jakob Emeršič*, višji bibliotekar v Ljudski in študijski knjižnici na Ptuj je predstavil knjižni fond minoritske knjižnice z obilico prepotrebnihih podatkov. *Marija Hernja Masten*, arhivistka iz Zgodovinskega arhiva na Ptuj je na kratko informirala prisotne o problemih, na katere je naletela pri pisanju prispevka o arhivskem gradivu samostana. Le-to se namreč nahaja na različnih mestih, posebej je problematično še neurejeno arhivsko gradivo Minoritskega konventa v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu. *Peter Pavel Klasinc*, arhivist iz Pokrajinskega arhiva v Mariboru, soavtor gornjega prispevka je posebej poudaril, da je delovna skupina, ki je delala za Zbornik v Avstriji, naletela na veliko razumevanje in pomoč predvsem minoritov domačinov.

Diskusija se je po prvem sklopu predavanj vrtela predvsem okoli vprašanja ustanovne listine, ki bi dokončno potrdila letnico 1239 kot leto prihoda manjših bratov na Ptuj. Take listine po vsej verjetnosti ni, ker so se manjši bratje drugače naselje-